

Cumhuriyetin İlanından Günümüze Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Harita ve Yön Okuryazarlığı

Memet Kuzey*

Makale Geliş Tarihi:26/05/2017

Makale Kabul Tarihi:13/12/2017

Öz

Bu çalışmada, Cumhuriyetin ilanından günümüze “Harita ve Yön Okuryazarlığı” konusuna İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında ne oranda ve nasıl yer verildiği incelenmiştir. Tarama modelinde yürütülen bu çalışma veriler doküman incelemesi tekniği ile toplanmıştır. İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programları; dönemin toplumsal, ekonomik ve siyasi alanındaki değişim ve gelişimleri ile eğitimdeki yeni yaklaşımlar sonucunda tekrardan yapılandırılmıştır. 1924, 1926 ve 1948 İlkokul Programları gibi. Yaşamsal bir ihtiyaç olan harita ve yön okuryazarlığı bu programlarda sürekliliğini koruduğu gibi sonraki programlarda daha kapsamlı ve planlı olarak yer aldığı görülmüştür. Çalışmada Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında harita ve yön okuryazarlığı ile ilgili amaçlara, açıklamalara, konulara ve araçlara yer verildiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, yön okuryazarlığı, harita okuryazarlığı

The Literacy of Map and Direction in Social Sciences Teaching Programs from the Proclamation of the Republic to the Present

Abstract

In this study, “Literacy of Map and Direction” in Social Sciences Teaching Methods in Primary Education, from the proclamation of the Republic to the present, has been examined considering how and in what proportion it has been taken place. This study has been designed and carried out in scanning model. The data in this study have been collected by examining documents. Social Sciences Teaching Methods in Primary Education have been restructured with the changes and developments in the social, economic and political fields of the period and with the new approaches in education. Literacy of map and direction, being a vital need, has kept its continuity in the programs such as the Primary School Programs in 1924, 1926 and 1948, and it has been seen that it has taken place in a more comprehensive way and in a more planned way in the later programs. In the study, it has been determined that the aims, explanations, subjects and instruments about the literacy of map and direction have been mentioned in Social Sciences Teaching Programs.

Keywords: Social Sciences, literacy of direction, literacy of map

* Milli Eğitim Bakanlığı, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu Ortaokulu, Erzurum, Türkiye,
mehmetkuzey25@hotmail.com

Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler toplumları dönüştürdüğü gibi toplumsal ihtiyaçları da değiştirmiştir. Değişen ve gelişen toplumlar varlıklarını sürdürebilmek için çağın donanımlarına sahip bireyleri yetiştirme görevini okullara vermişlerdir. Okullar bu görevini yerine getirirken programlardan yararlanmışlardır.

Program, yapılması gereken çalışmanın bölümlerini, her bölümünün yapılaş sırasını, zamanını ve nasıl yapılacağını gösteren tasarımlardır. Eğitim alanındaki program kavramı, eğitim, öğretim, okul, müfredat ve ders programı gibi değişik adlar altında kullanılmaktadır. Bu kavramlardan öğretim programı; bir sınıf düzeyinde okutulacak dersin konularını, amaçlarını, haftalık ders saatleri ile öğretim metot ve tekniklerini gösteren kılavuzlardır. Ders programı ise dersin amacını, içeriğini, öğrenme-öğretme süreçlerini ve değerlendirmesini kapsar (Büyükkaragöz, 1995).

Cumhuriyetin ilanından günümüze programlar; siyasi, toplumsal, ekonomik ve bilimsel alanlardaki değişim ve gelişimlere bağlı olarak yenilenmiştir. Bu programlarda “Harita ve Yön Okuryazarlığı” (HYO) Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve Coğrafya Öğretim Programlarında yer almıştır. Bu çalışmada HYO İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programı (SBÖP) kapsamında incelenmiştir. Cumhuriyetin ilanından günümüze SBÖP 1924, 1926, 1931, 1936, 1938, 1948,1949, 1968,1969, 1985, 1990, 1998 ve 2005 yıllarında değiştirilmiştir.

Sosyal Bilgiler dersi, bireyin toplumsal var oluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan; öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren; insanın sosyal ve fizikî çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersidir (MEB, 2005b).

Sosyal Bilgiler ders disiplini oluşturan disiplinlerden bir olan coğrafya disiplini bir “mekân” ilmidir (Kaya, 1942). Birey, yaşadığı mekân içerisinde nerede bulunduğunu, talep edilen konumun nerede olduğunu ve bulunduğu mevkiden oraya nasıl ulaşacağını bilmek ister (Akgün, 2011). Bu durumda bireyler, çevre bilgisine ve mekânsal becerilere ihtiyaç duyarlar. Bu becerilerden biri olan mekân algılama becerisi (Öcal, 2009) Hayat Bilgisi Öğretim Programında (HBÖP); ana yön ifadelerini doğru kullanma (MEB, 2005a) ve SBÖP’nda: Bir alanı, krokiyi, sokağı veya binayı zihinde canlandırma ile harita, plan, kroki çizme ve yorumlama (MEB, 2005b) olarak verilmiştir. Mekân ilmi aynı zamanda “ölçü”; plan, kroki ve harita gibi; “yön”; sağ, sol, ana yönler, ara yönler, pusula, kutup yıldızı, meridyenler, paraleller vb. kavramlarını da kapsamaktadır (Kaya, 1942).

Coğrafyanın dili olan haritalar, Yeryüzünün tamamı veya bir bölümündeki çeşitli olay ve olguların bir ölçek dâhilinde küçültülerek düzlem üzerine aktarılmasıdır (Durmuş, 2013). Harita okuryazarlığı ise öğrencilerin harita bilgisini (haritayı tanıma

ve haritadan yararlanma yöntemlerini) ve becerisini (öğrenme sürecinde kazandığı, geliştirdiği ve yaşama aktarabilme kabiliyetini) kullanmasıdır. İlköğretim öğrencilerinin harita okuryazarlığını geliştirebilmesi çeşitli becerilere bağlıdır. McClure (1992)'e göre bu beceriler sembollerini anlama ve yorumlama, yön bulma, uzaklık ölçme, konum ve koordinat belirleme, ölçek kullanma, taslak harita oluşturma ve fiziksel özellikleri tanıma ile harita okuma ve yorumlamadır (Durmuş, 2013; Akt: Sönmez ve Aksoy, 2012).

Coğrafya, bireyin günlük yaşamında neredeyim sorusuna yön kavramını kullanarak yanıt verebilir. Yön, bir yerden diğer bir yere kaybolmadan nasıl varılacağını, araçlar ile seyahat ederken hangi yolları tercih edebileceğini, kompleks binalarda kat veya birimlere kolayca nasıl ulaşabileceklerini bildiren buyruklardır (Demirkaya, Çetin ve Tokcan, 2004; Tuna, Demirci ve Gültekin, 2012). Yön okuryazarlığı ise uzay ilişkileri içerisinde bir alanı belirli bir nesneye göre ve belirli bir metot kullanarak yön kavramları ile ilişkilendirip bulma ve tarif etme yeteneği olarak tanımlanabilir. Tarihsel akış içerisinde yön okuryazarlığı mağara duvarlarına çizilen ilk mekân çizgilerinden başlayıp çağımızda Küresel Yer Belirleme Sistemleri (GPS) ile varlığını sürdürmektedir.

Yön bulma ve tarif etme kavramı günlük yaşamda çok önemli bir yere sahiptir. Yön bulma ve tarif etme farklı şekillerde tanımlanmıştır. Yön bulma ve tarif etme, kişinin bilgi ve becerisini kullanarak kendi çevresindeki konumunu belirleme ve tarif etme yeteneğidir (Demiralp, 2006). Passini (1992)'ye göre yön bulma ve tarif etme ise bilinen veya bilinmeyen bir çevrede hedefi arama süreci ve uzamsal problemin çözümüdür (Akt: Akgün, 2011). Kişinin bir noktadan başlayarak hedeflediği diğer bir noktaya gidinceye kadar ki izleyeceği rotayı belirlemesidir (Hasgül, 2011).

Günümüzde yön bulma ve tarif etme faaliyetlerinin gelişmesi ve çeşitlenmesi günlük yaşamı daha da kolaylaştırmıştır. Bu kadar geniş yelpazesi olan yön bulma ve tarif etme yöntemleri Kuzey (2016) tarafından belirli özellikleri dikkate alınarak;

1. Doğa yöntemi; bitki (yosun, bakı ve pusula bitkisi), rüzgâr ve karınca yuvası metotları,
2. Gökbilim yöntemi; Güneş, Kutup Yıldızı, Ay ve Güneş-Sopa Gölgesi metotları,
3. Araç yöntemi; klasik araçlarla yön bulma ve tarif etme (harita, kroki, pusula ve saat) , modern araçlarla yön bulma ve tarif etme (CBS, GPS, Google Earth, GoogleSky) metotları ve simülasyon,
4. Trafik işaret levhası yöntemi ve
5. Sosyal yaşam alanı levhası yöntemi, olarak sınıflandırılmıştır.

Alanyazın incelendiğinde Kızılcaoğlu (2007), Öcal (2007), Ertuğrul (2008), Akar (2008), Koç ve Aksoy (2009); Demiralp (2009), Buğdaycı (2012), Sönmez (2010), Koç (2008), Sönmez ve Aksoy (2012) ve Kuzey (2016) tarafından yapılan çalışmalarda harita okuryazarlığının öğretim programları açısından önemi ve nasıl öğretmesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Yöntem

Çalışma tarama modelinde tasarlanmış ve yürütülmüştür. Tarama modeli; mevcut durumları, şartları ve özellikleri olduğu gibi ortaya koymaya çalışır (Arslantürk, 2001). Çalışmanın amacı doğrultusunda HYO ile ilgili literatür ve Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar hazırlanmış SBÖP dokümanları taranmıştır. SBÖP hakkında yazılmış kitaplar, makaleler, raporlar ve ders kitapları tetkik edilmiştir. Bütün bu araştırmalar sonucunda elde edilen veriler tarihsel kategoriye göre sınıflandırılmıştır. 1924, 1926, 1930, 1931, 1936, 1938, 1948, 1949, 1968, 1969, 1985, 1990, 1998 ve 2005 İlköğretim Programları çalışmanın alt problemleri doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Cumhuriyetin ilanından günümüze “Harita ve Yön Okuryazarlığı” konusuna İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında ne oranda ve nasıl yer verildiğinin kapsamını belirlemektir. Bu kapsamda değişimler varsa bu değişimlerin analizini yapmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın alt problemleri; 1. Cumhuriyetin ilanından günümüze SBÖP’ün amaçlarında HYO’nun kapsam düzeyi nedir? 2. Cumhuriyetin ilanından günümüze SBÖP’ün açıklamalarında HYO’nun kapsam düzeyi nedir? 3. Cumhuriyetin ilanından günümüze SBÖP’ün konularında HYO’nun kapsam düzeyi nedir? 4. Cumhuriyetin ilanından günümüze SBÖP’te verilen araç-gereçlerde HYO’nun kapsam düzeyi nedir? olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar ilköğretim okullarında uygulanmış olan 1924, 1926, 1930, 1931, 1936, 1938, 1948, 1949, 1968, 1969, 1985, 1990, 1998 ve 2005 İlköğretim Programları oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise bu programlarda yer alan Sosyal Bilgiler Öğretim Programları oluşturmaktadır.

Verilerin Analizi

Çalışmanın amacı doğrultusunda tarama modeli yaklaşımı ile ilköğretim SBÖP’nde yer alan HYO incelenmiştir. SBÖP’nin amaçlarında, açıklamalarında, konularında, araçlarında ve metinlerinde HYO’na yer verildiği belirlenmiştir. Bu durum HYO açısından analiz edilerek çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın kategorileri oluşturulurken; program geliştirme kitapları, harita ve yön okuryazarlığı literatürü araştırılmıştır. Sonra Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar hazırlanmış olan ilköğretim programları incelenmiştir. Daha sonra bu programlar hakkında yazılmış öğretmen kılavuz kitapları ve ulaşılan ders kitapları dikkate alınmıştır.

Çalışmada ilkokul SBÖP harita ve yön okuryazarlığı açısından içeriği analiz edildiğinden genel kategori olarak Cumhuriyetin ilanından günümüze Sosyal Bilgiler dersi esas alınmıştır. SBÖP’n genelinde var olan amaçlar, açıklamalar, konular ve araçlar ise bu kategorinin birer alt kategorileri olarak düşünülmüştür. Alt kategorilerde

1924, 1926, 1931, 1936, 1938, 1948, 1949, 1968, 1969, 1985, 1990, 1998 ve 2005 tarihlerindeki SBÖP’ndaki HYO ile ilgili içeriklere yer verilmiştir.

Bulgular

Cumhuriyetin ilanından günümüze ilköğretim SBÖP’nda HYO kapsamında aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

İlköğretim Programlarında Sosyal Bilgiler Haftalık Ders Dağıtım Cetveli

Cumhuriyetten günümüze SBÖP dönemin ihtiyaç ve beklentileri dikkate alınarak zaman içerisinde değiştirilmiştir. Bu değişiklikler sırasıyla 1924,1926, 1931, 1936, 1938, 1948, 1949, 1968, 1969, 1985, 1990, 1998 ve 2005’te gerçekleştirilmiştir. Bu programlara göre yön okuryazarlığı 1968’e kadar ilkokul Coğrafya ve 1969’a kadar ortaokul Coğrafya öğretim programlarında yer almıştır. Bu tarihlerden itibaren Coğrafya dersi Sosyal Bilgiler öğretim programına dâhil edilmiş olup 1998 İlköğretim Programı ile birlikte kesintisiz olarak günümüze kadar sürdürülmüştür. Sosyal Bilgiler dersinin haftalık ders dağıtım cetveli aşağıdaki Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1.

Sosyal Bilgiler Haftalık Ders Dağıtım Cetveli

Program	Ders	4	5	6	7	8
1924	Coğrafya	2	2			
1926	Coğrafya	2	2			
1931	Coğrafya			2	2	1
1936	Coğrafya	2	2			
1938	Coğrafya			2	2	2
1948	Coğrafya	2	2			
1949	Coğrafya			2	2	1
1968	Sosyal Bilgiler	6	5			
1969	Sosyal Bilgiler			5	5	4
1985	Milli Coğrafya			2	2	
1998	Sosyal Bilgiler	3	3	3	3	
2005	Sosyal Bilgiler	3	3	3	3	

Kaynak: (MEB, 1924, 1926, 193, 1938, 1936, 1948, 1949, 1968, 1969, 1985, 1990, 1998, 2005).

Harita ve Yön Okuryazarlığının İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Amaçlarına Yansıma Durumu

1924 İlk Mektepler Müfredat Programı’ndan (İMMP) 2005 İlköğretim SBÖP’na kadar değiştirilen öğretim programlarındaki amaçlardan HYO ile ilişkilendirilen amaçlara yer verilmiştir.

1924 İMMP’nda, Coğrafya dersinin amacı “Çocuklara kuru kuruya coğrafya malumatı vermekten ziyade o mahallin halkının iktisadi faaliyetleri hakkında talebede

alakalar uyandıрмаğa ve o mahal ile muhtelif şehirleri, mıntika ve memleketler arasında cari olan iktisadi münasebetlere nazarı dikkatlerini celb etmeğe ihtimam verilmelidir (Akt: Aslan, 2011) şeklinde ifade edilmiştir.

1926 İlk Mektepler Müfredat Programı (İMMP) Coğrafya dersinin hedefleri; 1. Dünya ve Dünya'nın Şems âlemindeki mevki, hareketi ve bunun neticeleri. 2. Dünya üzerinde vukua gelen coğrafya hadiseleri hakkında çocuklara malumat vermek (İMMP, 1926). 1936 ve 1948 İlkokul Coğrafya dersinin amaçlarında, "Çocuklara harita fikri vermek, çocukları haritadan anlar ve istifade eder bir hale getirmek"(KB, 1936; MEB, 1948] ifadesi yer almıştır. 1968 ve 1990 İlkokul Sosyal Bilgiler dersinde bu amaç, Öğrenciler, çevreyi, yurdu ve dünyayı tanıma yeteneklerini geliştirmek yönünden başlığı altında "plan, kroki" kavramları eklenerek "Gerekli plan kroki ve harita bilgileri kazandırarak onlardan yararlanabilir hale gelirler" (MEB, 1968; MEB, 1995) şeklinde verilmiştir.

1931 Orta Mektep Müfredat Programı (OMMP) ve 1938 Ortaokul Programı, Coğrafya dersinin hedefleri: 1.Talebeye, muhtelif neviden haritaları okumak, harita ve kroki çizebilmek kabiliyetini kazandırmak. 2. Talebeye Atlaslardan coğrafyaya ait istatistik ve grafiklerden, diyagramdan istifade etmeği öğretmek (KB, 1938; MV, 1931) şeklinde yer almıştır. 1949 ve 1969 Ortaokul Programında Coğrafya dersinin amaçlarında bu iki amaç birleştirilip "Öğrencilere çeşitli haritaları, resimleri, istatistik, grafik ve diyagramları yorumlama, plan ve kroki çizebilme iktidarını kazandırmak (MEB, 1949; MEB, 1970) şeklinde düzenlenmiştir. 1985 Ortaokul Programında, "Türkiye'nin dünya üzerinde işgal ettiği yer ve mevkiinin önemini kavratmak, onlara ülkemiz kalkınmasında severek sorumluluk alma duygusunu geliştirmek" (MEB, 1995b) ifadesine yer verilmiştir.

1998 yılında, "İlkokul" ve "Ortaokul" kurumları "İlköğretim" okullarına dönüştürüldüğünden İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programına yer verilmiştir. Bu programda Sosyal Bilgiler dersin genel amaçlarının yanı sıra sınıf seviyesinde özel amaçlara da yer vermiştir. Sosyal Bilgiler dersi genel amaçlarında; 1. Yurdumuzun, dünya üzerindeki yerinin önemini kavrar. 2. Plan, kroki, harita ve grafik bilgileri kazanarak onlardan yararlanabilir hale gelirler (MEB, 1998) cümleleri yer almıştır.

1998 İlköğretim Programı, 4. sınıf Sosyal Bilgiler dersinin özel amaçlar: Ünite 2: Yakın Çevremiz 1. Yakın çevremiz ünitesinde geçen kavramların anlam bilgisi. 2. Yön bilgisi, Yön bulma yöntemleri bilgisi. 3. Yön bulma. 4. Kroki bilgisi. 5. Krokinin yararlarını kavrayabilme. 6. Kroki çizebilme. 7. Ölçek çeşitleri bilgisi. 8. Plan bilgisi. 9. Planın kullanım alanlarını tanıyabilme. 10. Sınıf planını yapabilme,. 11. Ölçek ve planın önemini kavrayabilme. Ünite:3 İlimiz ve Bölgemizi Tanıyalım 1. İlimiz ve Bölgemizi Tanıyalım ünitesinde geçen kavramların anlam bilgisi. 2. Harita çeşitleri. 3. Harita okumayla ilgili temel işaretler bilgisi. 4. Haritadan yararlanmanın önemini kavrayabilme. 5. Haritada yön bilgisi. 6. Atlas kullanma bilgisi. 7. Atlstan yararlanmanın önemini kavrayabilme. 8. Atlas kullanma bilgisi. 9. Yurdumuzun

coğrafi bölgelerini tanıyabilme. 10. İlimizin yeryüzü şekillerini tanıyabilme. 11. İlimiz ve bölgemizi gösteren haritayı okuyabilme (MEB, 1998).

1998 İlköğretim Programı, 5. sınıf Sosyal Bilgiler dersinin özel amaçlar: Ünite3: Güzel Yurdumuz Türkiye; Yurdumuza Genel Bakış 1. Güzel yurdumuz Türkiye ünitesinde geçen kavramların anlam bilgisi. 2. Türkiye'nin dünya üzerindeki yerini tanıyabilme. 3. yurdumuzun yeryüzü şekilleri bilgisi (MEB, 1998) şeklinde ifade edilmiştir.

1998 İlköğretim Programı, 6. sınıf Sosyal Bilgiler dersinin özel amaçları kapsamında: Ünite 2: Coğrafya ve Dünyamız. 1. Coğrafya ve dünyamız ünitesinde geçen kavramların anlam bilgisi. 2. Model küre üzerinde kıtaların ve okyanusların yerini gösterebilme. 3. Dünya üzerinde herhangi bir yerin coğrafi konumunu açıklayabilme, 4. Dünya üzerinde herhangi bir yerin matematik konumunu kavrayabilme, 5. Türkiye haritası üzerinde herhangi bir yerin coğrafi konumunu bulabilme” (MEB, 1998) ifadelerine yer verilmiştir.

1998 İlköğretim Programı, 7. sınıf Sosyal Bilgiler dersinin özel amaçlar: Ünite 1: Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri B. Türkiye'nin coğrafi bölgeleri ve bölümleri (MEB, 1998) şeklinde verilmiştir.

2005 İlköğretim Programı, Sosyal Bilgiler dersin genel amaçlara ve sınıf düzeyinde kazanımlara yer verilmiştir. Sosyal Bilgiler dersinin genel amaçlar: 1.Yaşadığı çevrenin ve dünyanın coğrafi özelliklerini tanıyarak, insanlar ile doğal çevre arasındaki etkileşimini açıklar, 2. Bilgiyi uygun ve çeşitli biçimlerde (harita, grafik, tablo, küre, diyagram, zaman şeridi vb.) kullanır, düzenler ve geliştirir (MEB, 2005b) şeklinde belirlenmiştir.

2005 İlköğretim Programı, 4. sınıf Sosyal Bilgiler dersinin kazanımlar: Ünite:3 Yaşadığımız Yer; 1. Çeşitli yöntemlerle çevresindeki herhangi bir nesnenin kendisine göre bulunduğu yönü bulur. 2. Çevresinde gördüklerini şekil ve şemalarla anlatır. 3. Çizdiği şekil ve şemalarda kullandığı sembolleri açıklayan bir bölüm oluşturur. 4. Çevresindeki bir yerin krokisini çizer (MEB, 2005b).

2005 İlköğretim Programı, 5. sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki kazanımlar: Ünite 3: Bölgemizi Tanıyalım, 1. Türkiye'nin kabartma haritası üzerinde, yaşadığı bölgenin yüzey şekillerini genel olarak tanıyabilir (MEB, 2005b).

2005 İlköğretim Programı, 6. sınıf Sosyal Bilgiler dersinin kazanımları: Ünite: 3 Yeryüzünde Yaşam 1. Farklı ölçeklerde çizilmiş haritalardan yararlanarak ölçek değiştiğinde haritanın değişen özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunur 2. Konum ile ilgili kavramları kullanarak kıtaların, okyanusların ve ülkemizin coğrafi konumunu tanımlar (MEB, 2005b).

Harita ve Yön Okuryazarlığının İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Açıklamalarına Yansıma Durumu

1924 İMMP'ndan 2005 İlköğretim SBÖP'na kadar değiştirilen öğretim programlarında HYO ile ilişkilendirilmiş açıklamalara yer verilmiştir.

1926 İMMP, Coğrafya dersinin açıklamaları: 1. Kıta ve memleketler hakkında verilecek malumat bunların Dünya'nın resminde ve nasıl memleketler oldukları. 2. Muallim coğrafya derslerini pek amil bir şekilde hazırlamalı ve bu itibar ile bazı dersleri sınıf haricinde mektebin bahçesinde veya harita inşası verilmeli ve derslerde mektepte mevcut ve saitten azami derecede istifade itmeli ve kendisini bu vesaite ilave edilecek hazırlıklarda bulunmalı, talebesi de bu mesaiye iştirak ettirmelidir (İMMP, 1926).

1926 İMMP, konu başlıkları altında konuların işleyişi ile ilgili açıklamalar yapılmıştır. 4. Sınıf coğrafya dersi açıklamalarında; harita ve plan kavramlarının uygulamalı bir şekilde öğretilmelidir. Türkiye'nin mevkisi, tabii muntukalarının şark, şimal, cenup, merkez vb. biçimde verilmelidir (İMMP, 1926).

1936 İlkokul Programı ve 1948 İlkokul Programı Coğrafya dersinin açıklamaları: benzerlik gösterdiğinden birlikte verilmiştir. Her iki programın Coğrafya açıklamaları; 1. Coğrafya derslerini pratik olarak vermek için okulun bahçesinden, kır gezintilerinden istifade etmelidir. 2. Çocuklara harita fikri vermek, haritadan istifade eder bir hale getirmek için plan fikrini kuvvetlendirmekten işe başlamalıdır (MEB, 1936).

Bilhassa ilk devrede sınıftan başlayarak okulun, etraftaki binaların ve sokakların ve okul ile ev arasındaki yolların kumda küçük mikyasta yeniden meydana getirilmesine önem verilmeli ve aynı zamanda kumda vücuda getirilen numuneye uygun olmak suretiyle basit planlar yaptırılmalıdır. Sonra civarda bu maksatla ders gezintileri yaptırılmalı ve görülen coğrafi arızaların bir taraftan kumda teferruattan sarfinazar edilerek ana hatlarla, önemli ve karakteristik noktaları işaret ettirilmek suretiyle yeniden vücuda getirilirken öte taraftan da kabataslak bir planı yaptırılmalıdır. Bu faaliyetler esnasında (eğer varsa) kasabanın planı ve civarı gösteren büyük mikyaslı haritalar ile gerek kumda vücuda getirilen ve gerekse kabataslak çizilen planlar karşılaştırılmalıdır. Kasaba içinde ve dışında yapılacak gezintilerde her zaman plandan ve büyük mikyasta haritalardan istifade edilmeli ve bu suretle çocuklar plan ve harita okumağa alıştırmalıdır (MEB, 1936).

Çocuklara plan fikri verirken hakiki mesafelerle planlar üzerindeki mesafeler arasındaki nispet üzerine olanların dikkati celp edilecek ve uzunlukların ne nispette küçüldüğü türlü ölçülerle tecrübeler yapılarak pratik olarak anlatılacaktır. Planlara başlanırken önceleri planları istikametlerine uygun ve ufki olarak sermeli ve bu suretle istikametler arasındaki uygunluk üzerine dikkatleri çekilmelidir. Yolların, dağların, vadilerin ve diğer arızaların haritalar üzerinde nasıl gösterildikleri öğretilmeli ve çocukların haritalarına müracaat edilerek bildikleri tabii arızaların haritada yeri

buldurulmalı ve böylece tabiatla harita arasındaki münasebet izah edilmelidir (MEB, 1936).

İdari, tabii, içtimai... bakımdan yapılmış olan türlü haritalar tetkik ettirilmeli ve (mesela tabii haritalarda deniz seviyesindeki yerler ile türlü yüksekliklerin hangi renklerle gösterildiği anlatarak) çocukları harita okumağa alıştırmalıdır. Çocuklar haritalarda gördükleri şekilleri tanımağa, haritaya bakarak bir memleketi tetkike alıştırmalıdır. Çocukların harita kavrayışlarında yanılmamaları için haritaları her vakit duvara asmayıp ilk zamanlarda sınıf cihetine uygun olarak yere veya bir masa üzerine sermelidir. Çocuklarda harita fikrinin kuvvetlenmesi için onlara harita yaptırılmalıdır. Başlangıçta bir memleketin veya bir kıtanın en göze çarpan girinti ve çıkıntuları kırık çizgilerle kabataslak gösterilmeli ve bunun içine yine böyle basit çizgilerle dağları, akar ve durgun suları konmalı, mühim şehirlerin yerleri işaret edilmelidir (MEB, 1936).

(Şapirograf veya linolyum baskısı ile çoğaltılmış içi boş haritalar üzerinde bir memleketin iklimi, ziraat, ticaret mıntıkları, mühim şehirlerinin hususiyetleri, nüfus kalabalığı vs. gösterilebilir) (MEB, 1936; MEB, 1948).

1936 İlkokul Programı, 4. sınıf Coğrafya dersine ait konuların açıklamalarında; Harita ve plan fikrinin okulun bulunduğu şehrin civarında müşahedeler yaparak ve bunları kum masasında, kum havuzunda veya okul bahçesinde meydana getirerek yeryüzünün arızaları, akar ve durgun suları, denizleri, sahilleri hakkında çocuklar tam bir kavrayış, kazandıktan sonra harita ve plan fikri genişletilip takviye edilecektir. Türkiye'nin tabii mıntıkları: Karadeniz Doğu ve Batı kısmı, Doğu yaylaları, Şimal, Cenup kısımları, Merkez yaylası vb, Türkiye'nin konumunun mücessem küre üzerinde verilmesi gerekliliği ifade edilmiştir (MEB, 1936).

1968 İlkokul Programı, Sosyal Bilgiler dersinin açıklamaları: 1. İlkokulun dördüncü ve beşinci sınıflarında "Tarih, Coğrafya, Yurttaşlık Bilgisi" adı altında okutulan konular birbirleriyle olan yakın ilişkileri ve çocuğa uygunluğu bakımından birleştirilerek Sosyal Bilgiler adı altında bir bütün haline getirilmiştir. 2. Sosyal Bilgiler dersine ait konular programda birleştirilerek üniteler halinde verilmiştir. 3. Öğretmen, Sosyal Bilgiler dersinde geçen Coğrafya ile ilgili terimlerin çocuklar tarafından iyice kavratılmasına özel bir verilmelidir (MEB, 1968).

1990 İlkokul Programı, Sosyal Bilgiler dersinin açıklamaları: 1. Ünitelerin işlenmesinde, gezilerden, öğrencilerin yapabilecekleri araçlardan yararlanılmalıdır. 2. Coğrafya ile ilgili terimlerin çocuklar tarafından iyice kavranmasına özel bir yer vermelidir (MEB, 1995a).

1931 Ortaokul Programı, Coğrafya dersinin açıklamaları: 1. "Talebe daha baştan itibaren dersin aletlerini gayet iyi öğrenmeli ve onları yoluyla ve istifadeli bir surette kullanmağa alışmalıdır. Bunun için harita bahsi çok itina ile tedris edilmeli ve mektepte mevcut haritaların istimal tarzları talebeye, pek çok temrinler yaptırılmak suretiyle, layıkıyla öğretilmelidir. 2. Talebe gördüğü bir haritanın mikyasını, usulü

irtisamının esaslarını, tul mebdini, derinlik ve yüksekliklerin gösterilmesi tarzını ve nispetlerini, muhtelif renklerin ve muhtelif işaretlerin neyi temsil eylemek için kullandıklarını iyice bilmelidir. 3. Keza kürelerin istimalini de etraf ile bilmelidir (MEB, 1931).

1938 Ortaokul Programı, Coğrafya dersinin açıklamaları: 1. Talebe daha baştan itibaren dersin aletlerini gayet iyi öğrenmeli ve onları yoluyla ve istifadeli bir surette kullanmağa alışmalıdır. Bunun için harita bahsi çok itina ile tedris edilmeli ve mektepte mevcut haritaların istimal tarzları talebeye, pek çok temrinler yaptırılmak suretiyle, layıkıyla öğretilmelidir. 2. Talebe gördüğü bir haritanın mikyasını, usulü irtisamının esaslarını, tul mebdini, derinlik ve yüksekliklerin gösterilmesi tarzını ve nispetlerini, muhtelif renklerin ve muhtelif işaretlerin neyi temsil eylemek için kullandıklarını iyice bilmelidir. 3. Keza kürelerin istimalini de etraf ile bilmelidir (KB, 1938).

1949 Ortaokul Programı, Coğrafya dersinin açıklamaları: “1. Coğrafya terimleri, öğrencilere sırası düştükçe ve birçok misallerden faydalanarak gerçek manalarıyla kazandırılacaktır. 2. Coğrafya dersinde, çeşitli araç ve gereçlerden geniş ölçüde faydalanılacaktır (MEB, 1949).

1969 Ortaokul Programı, Coğrafya dersinin açıklamaları: Programın Giriş bölümünde: 1. Plan ve harita fikri. Öğrencilerin, İlkokulda plan ve harita hakkında edinmiş oldukları bilgilerin geliştirilmesi. Özellikle Türkiye haritasının ve yeri geldikçe diğer haritaların tetkiki sırasında harita işaretlerinin ve renklerinin anlamlandırılması. Ölçek, yönler ve yön bulma (haritada ve arazide). 2. Coğrafya terimleri, öğrencilere sırası düştükçe ve birçok misallerden faydalanarak gerçek manalarıyla kazandırılacaktır. 3. Coğrafya dersinde, çeşitli araç ve gereçlerden geniş ölçüde faydalanılacaktır. Coğrafya dersinde faydalanılacak araçlara yer verilmiştir (MEB, 1969).

1985 Ortaokul Programı, Coğrafya dersinin açıklamalar: 1. Programdaki konuların daha iyi kavranabilmesi için atlas, harita, grafik, fotoğraf gibi çeşitli vasıtalarla faydalanılmalı ve öğrencilere okuyacakları ülke veya bölge hakkında önceden fikir edinmeleri için, ansiklopedi ve yardımcı kitaplar karıştırmaları tavsiye edilmelidir. 2. Coğrafya bir mekân ve gözlem ilmidir. Gezilerin coğrafya öğretimindeki yeri büyüktür. Bu bakımdan fırsat buldukça yakın çevrede geziler yapılmalı ve sonuçlar sınıfta tartışılarak değerlendirilmelidir. 6. Konular işlenirken: a. Türkiye'nin dünyadaki yeri ve önemi ve coğrafi konumu itibarıyla stratejik önemine değinilmelidir (MEB, 1995b).

1998 İlköğretim Programı, Sosyal Bilgiler dersinin açıklamaları: 1. Konuların işlenişinde kavramlar, ilgili olduğu konu ile birlikte verilir. 2. Yurdumuzun jeopolitik konumunun önemi ve bunun doğurduğu sonuçlar üzerinde özellikle durulur. 3. Konuların özelliklerine göre ilgili haritalar ve atlaslar üzerinde gerekli çalışmalar yapılır. Ayrıca gerekli bilgiler, dilsiz haritalar üzerinde işlenir. 4. Ders kitaplarında

yer alan istatistikî bilgiler ile bunlara dayalı olarak hazırlanan harita, grafik ve şemaların en son verileri içermesine dikkat edilir ve çalışmalar buna göre yapılır (MEB, 1998).

2005 İlköğretim Programı, Sosyal Bilgiler dersinin açıklamaları: Bu programda yön okuryazarlığı açıklamaları “mekânı algılama becerisi” ve “Harita Okuma ve Atlas Kullanma” başlıkları altında verilmiştir.

Mekânı algılama becerisi: Öğrencilerin mekâna ait bilgileri kullanarak kağıt üzerinde çeşitli çizimleri çizebilmeleri, çizimleri iyi okuyabilmeleri ve kağıt üzerine çizilmiş hali ile karşılaştırabilmelidir. 4-5 sınıflarda kroki ve taslak çizimler oluşturma ve faydalanma ile küre kullanma becerileri geliştirilecektir. Mekânı algılama becerisini geliştirmek için yapılacak etkinlikler üzerinde durulmuştur. Okul ve yaşadıkları yerin krokisini çizdirilmesi, gezi faaliyetlerinde krokilerden faydalanılması, küre kullanma becerisi için küre üzerinde yer bulma etkinliklerin yapılması uygun olacaktır. Mekânı algılama becerisi, uzay ilişkilerini görebilme: 1. Bir alanı, krokiyi, sokağı veya binayı göz önünde canlandırabilme. 2. Harita plan, kroki çizme ve yorumlama. 3. Küre kullanma (MEB, 2005b).

Harita okuma ve Atlas kullanma: Haritalar mekânın algılanmasında önemli rol oynar. Harita becerilerinin geliştirilmesi için İlköğretim 4. ve 5. sınıflarda basit şekiller ve kroki çizme, sembol kullanma ve bu sembolleri açıklayan bir bölüm oluşturma becerileri üzerinde durulmuştur. Soyut düşünme becerisinin geliştiği 6. ve 7. sınıflarda ise haritaların diğer öğeleri üzerinde durularak ölçek ve değişen ayrıntılar, harita çeşitlerini tanıma, harita üzerinde verilen bilgiyi okuma-anlama ve yeni bilgiler aktarma üzerinde durulacaktır. Bu beceri kazandırılırken kullanılacak harita ve atlaslar öğrencilerin günlük hayatlarında karşılaşılabilecekleri ve pratik olarak kullanabilecekleri türden olmalıdır. Harita ve harita becerileri üzerinde durulmuştur (MEB, 2005b).

2005 İlköğretim Programı, Sosyal Bilgiler dersinin sınıf seviyesinde verilen etkinlik örneklerini açıklamalarına yer verilmiştir.

2005 İlköğretim Programı, 4. Sınıf sosyal bilgiler programı etkinlik örneklerinin açıklamaları: Ünite 3: Yaşadığımız Yer: Gölge Oyunu” (Güneşin konumundan yararlanılarak yön bulma çalışması yapılır). “Define Arıyoruz” (Yön bilgisi ve kroki okuma becerisi kullanılarak kroki üzerine saklanmış bir define bulunur). “Pilota yardım edelim” (Yön bildiren komutlar verilerek bir uçak piste indirilmeye çalışılır). “Kaynaklardan Araştıralım” (Sözlük veya ansiklopedi kullanılarak ünite ile ilgili kavramlar araştırılır) (MEB, 2005b).

2005 İlköğretim Programı, 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Programı etkinlik örneklerinin açıklamaları: Ünite 3: Bölgemizi Tanıyalım: Kabartma Harita Yapalım” (Basit malzemeler kullanılarak yüzey şekillerini gösteren kabartma harita yapılır.) Turist Rehberi Olalım”(Yaşanılan bölgenin genel özelliklerini anlatan bir kitapçık hazırlanır). “Bölgemizi Tanıyalım” (Yaşadıkları bölgede belirlenen bir yere gezi

düzenlenir.) “Fotoğrafların Dili” (Bölgenin coğrafi özelliklerini yansıtan resim veya fotoğraflar incelenir) (MEB, 2005b).

2005 İlköğretim Programı6. Sınıf Sosyal Bilgiler Programı etkinlik örneklerinin açıklamaları: Ünite: Yeryüzünde Yaşam: Haritalar Ne İşe Yarar?” (Çeşitli ölçeklerdeki haritalar üzerinde incelemeler yapılır.) “Ülkemizden Yedi Renk” (Çeşitli harita ve fotoğraflar incelenerek konum, yeryüzü şekilleri ve iklim ilişkisi vurgulanır). Konum ile ilgili kavramlardan kutup, ekvator, paralel ve meridyen alınacaktır (MEB, 2005b).

Harita ve Yön Okuryazarlığının İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programları Konularına Yansıma Durumu

1924 İMMP’ndan 2005 İlköğretim SBÖP’na kadar değiştirilen öğretim programlarında HYO ile ilişkilendirilmiş konulara yer verilmiştir.

1924 İMMP, 4. Sınıf Coğrafya konularında ağırlıklı olarak Türkiye Coğrafyasına yer vermiştir. Konular; 1. Hadisa-ı tabiiyenin izahı. 2.Rüzgâr. 3. Akıntılar ve 4. Türkiye: mevkii (Akt: Aslan, 2011).

1926 İMMP, 4. sınıf Coğrafya konuları incelendiğinde Türkiye Coğrafyasına ağırlıklı verildiği anlaşılmaktadır. Konular; 1. Coğrafya hadiselerin izahı. 2. Harita ve plan fikrinin tevsii takviyesi. 3. Dünya. 4. Türkiye Coğrafyası. 5. Tabii mntıkların tevsien mütalaası (İMMP, 1926).

1936 İlkokul Programı, 4. sınıf Coğrafya dersine ait konular incelendiğinde Türkiye Coğrafyasına ağırlıklı verildiği anlaşılmaktadır. Konu: 1.Plan ve harita bilgisinin genişletilmesi ve takviyesi.2. Yakın yurdun ve vilayetin coğrafyası. 3-Türkiye’nin tabii mntıklara göre tetkiki. 4.Türkiye’nin diğer memleketler arasında yeri. 5. Kıtalar. 6.Arzın sıcak, soğuk ve mutedil kısımları ve Türkiye’nin arz üzerindeki yeri. 7- Bulunulan memleketten güneşin seyrinin tetkiki (yazın ve kışın) (MEB, 1936).

1948 İlkokul Programı, 4. sınıf Coğrafya konuları incelendiğinde Türkiye Coğrafyasına ağırlıklı verildiği anlaşılmaktadır. 1942 Türkiye Coğrafya Kongresi kararları gereğince Türkiye 7 coğrafi bölgeye ayrılmıştır. Konular: 1- İlk devre sınıflarında yapılan coğrafi müşahedelerinin derinleştirilmesi, plan ve harita kavrayışının genişletilmesi, 3. Yakın yurdun, köy, nahiye, kaza ve vilayetin coğrafyası: Okulun bulunduğu yerden başlamak üzere, o yerin bağlı bulunduğu vilayetin başlıca engebeleri, akar ve durgun suları, kıyıları, başlıca şehirleri, vb. durumları incelenecektir, 4. Türkiye’nin coğrafi bölgelerinin incelenmesi: a) Karadeniz Bölgesi (Doğu ve batı kısımları). b) Marmara Bölgesi, c) Ege Bölgesi. d) Akdeniz Bölgesi. e) İç Anadolu Bölgesi. f) Doğu Anadolu Bölgesi. g) Güneydoğu Anadolu Bölgesi.4. Türkiye coğrafyasına toplu bakış: a) Türkiye’nin komşuları arasındaki yeri. b)Türkiye’nin yeri, engebeleri, akarsuları, gölleri... ekonomik coğrafya.6. Dünya’ya Toplu Bakış: Türkiye’nin yeryüzündeki konumu. Dünya

üzerindeki büyük kıtalarla ve denizler; bunların adları ve harita üzerinde yerleri tanıtılacaktır (MEB, 1948).

1968 İlkokul Programı, 4. sınıf Sosyal Bilgiler konuları incelendiğinde Türkiye coğrafyasına yer verildiği görülmektedir. Konular; Ünite I: İlimiz ve bölgemiz. B. İlimiz ve Bölgemiz Türkiye'nin Neresinde Bulunuyor? 1. İlimiz ve Bölgemizin Vatanımızın Neresine Düşüğünü Nasıl Biliriz? Yön ne demektir? Kaç türlü yön vardır? Yönler nasıl bulunur?2. Türkiye Haritasında İlimiz ve Bölgemizin Bulunması, Yerinin ve Sınırlarının Gösterilmesi (Harita Hakkında İlk Kavramlar), C. İlimiz ve Bölgemizin Doğal Durumu 1. Yer şekilleri: Dağlar, Yaylalar, Ovalar, Vadi ve Çukurlar (Bu coğrafya terimleri üzerinde ilk kavramlar), Ünite II: Türkiye'miz A. Yurdumuza Genel Bakış: 1. Türkiye'nin Etrafındaki Denizler, Boğazlar, Karada Bitişik Olduğumuz Ülkeler. B. Yurdumuzun Doğal Durumu 1.Yer Şekilleri. 2. Deniz ve Kuyularımız. 3. Akarsular ve Göller (MEB, 1968).

1990 İlkokul Programı, 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders konuları incelendiğinde ağırlıklı olarak "Türkiye coğrafyasına" yer verildiği görülmektedir. Konular: Ünite I- Yaşadığımız Yer, İkinci Bölüm Yakın Çevremiz; A- Sokağımız, Caddemiz, Mahallemiz ve Semtimiz, B. Yakın Çevremizi Tanımak İçin Neler Bilmeliyiz (Adres, Yön), 1. "Yön Ne Demektir? (Ana ve Ara Yönler), 2. Yön Bulmada Kullanılan Yöntemler (Güneş, Güneş-Gölge, Kutup Yıldızı ve Pusula) ve 3. Ölçek, Kroki ve Plan, Ünite II- İlimiz ve Bölgemiz, Birinci Bölüm; Türkiye Haritasında İlimiz ve Bölgemizin Yerini Nasıl Buluruz?; A. Harita ve Haritadan Yararlanma, 1. Harita nedir? Başlıca Çeşitleri, 2. Harita İşaretleri, 3. Haritanın Yönleri, 4. Haritadan Yararlanma, İkinci Bölüm İlimiz ve Bölgemizi Tanıyalım; A. Yurdumuzun Hangi İl ve Bölgesinde Yaşıyoruz? C. İlimizin ve Bölgemizin Yer Şekilleri, 1. Dağlar, 2. Ovalar ve Platolar, 3. Akarsular ve Göller ve E. İlimiz ve Bölgemizde Ulaşım ve Trafik, 2.Trafik (sağ ve sol kavramı), Dördüncü Bölümüm Yurdumuzdaki Coğrafi Bölgeler; 1. Doğu Anadolu, 2. Güneydoğu Anadolu, 3. Karadeniz, 4. Marmara, Ege, Akdeniz, İç Anadolu Bölgeleri (MEB, 1995a) yön kavramlarına göre verilmiştir.

1998 İlköğretim Programı, 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders konuları: Ünite 2 Yakın Çevremiz, A. Yakın Çevremizi Tanıyalım; 1. Yönler. 2. Pusula ve Diğer Yöntemlerle Yönlerin Belirlenmesi. 3. Kroki Çizimi ve Yararları. 4. Ölçek Çeşitleri. B. Plan; 1.Plan ve Kullanım Alanları. 2. Sınıfımızın Planı. Ünite 3 İlimiz ve Bölgemizi Tanıyalım; A. Harita; 1. Harita ve Çeşitleri (genel haritalar, özel haritalar). 2. Haritanın Yönleri. 3. Haritadan Yararlanma. 4. Haritanın Özel İşaretleri. 5. Atlas Kullanımı ve Atlstan Yararlanma (MEB, 1998) olarak verilmiştir.

2005 Sosyal Bilgiler Programında, belirlenmiş kazanımlara yönelik konu sıralaması yapılmamıştır. Programda kazanımların öngördüğü bir içerik sınırlaması söz konusudur. 2005 İlköğretim IV. sınıf Sosyal Bilgiler Programında etkinlikler: Ünite 3 Yaşadığımız Yer; "1.Gölge Oyunu", 2. "Define Arıyoruz" ve 3. "Pilota Yardım Edelim" (MEB, 2005b).

1924 İMMP, 5. Sınıf Coğrafya konularında ağırlıklı olarak Dünya ve Ülkeler Coğrafyasına yer verilmiştir. Konular; 1. Arzı heyet-i umumiyesiyle mütalaa, 2. Kutuplar, 3. Mıntıkalar, 4. Kıtalar ve 5. Mevki coğrafyasının insanlar üzerindeki tesiri (Akt: Aslan, 2011).

1926 İMMP, 5. sınıf Coğrafya konuları incelendiğinde ağırlıklı olarak Dünya ve Kıtalar Coğrafyasına yer verildiği görülmüştür. Konular; 1. Arzı heyet-i umumiyesiyle mütalaa, manzume-i şemsiyede arz, arzın küriyeyi Kutublar, hatt-ı üstüva, arz ve tul daireleri, saatler, arzın hareketleri mihverin meyli, mevsimler ve mıntıkalar. 2. Kıt'alar ve büyük denizler 3. Asya kıtası. 4. Avrupa kıtası. 5 Afrika kıtası. 6. Amerika kıtası. 7. Okyanusya kıtası (İMMP, 1926).

1936 İlkokul Programı, 5. sınıf Coğrafya konuları incelendiğinde ağırlıklı olarak Dünya coğrafyasına yer verildiği görülmektedir. Konular; 1- a) Arz ve tul daireleri; istiva hattı, kutup noktaları, mıntıkalar (arz derecelerine göre). c) Türkiye'nin tul ve arz derecelerine göre arz üzerinde yeri. 2- Avrupa ve Avrupa'da Türkiye ile münasebetleri olan memleketler: yerleri ve adları. 3- Asya: Asya memleketlerinin yerleri ve adları. 4- Afrika: Afrika ülkelerinin yerleri ve adları. 5- Amerika: Amerika ülkelerinin yerleri ve adları. 6- Okyanus, üzerinde kısaca umumi bilgiler. 7- Dünyaya umumi bakış, dünyanın kalabalık yerleri, umumi yollar. 8- Gökyüzü hakkındaki tetkik (MEB, 1936).

1948 İlkokul Programı 5. Sınıf Coğrafya konuları incelendiğinde ağırlıklı olarak Dünya coğrafyasına yer verildiği görülmektedir. Konular: 1. Dünya: ...Meridyen, paralel, enlem ve boylam. 3- Avrupa (Avrupa ülkelerinin yalnız adları ve yerleri öğretilecektir). 4-Asya (Asya ülkelerinin yalnız adları ve yerleri öğretilecektir). 5- Afrika (Afrika ülkelerinin yalnız adları ve yerleri öğretilecektir). 6-Amerika (Amerika ülkelerinin yalnız adları ve yerleri öğretilecektir). 7- Okyanusya ve Avustralya hakkında kısa bilgi (MEB, 1948).

1968 İlkokul Programı, 5. sınıf Sosyal Bilgiler konuları incelendiğinde Ülkeler coğrafyasına yer verildiği görülmektedir. Konular: Ünite I. Yurdumuz ve Komşularımız: 1. Türkiye Hangi Yarımkürede, Hangi Paralel ve Meridyen Daireleri Arasında Yer almaktadır? (Türkiye'nin coğrafya yerinin açıklanmasından hareket edilerek, dünyanın şekli, eksen, ekvator, kuzey ve güney yarımküreler, kutup noktaları öğretilecek, paralel ve meridyen daireleri kavram olarak kazandırılacaktır). 2. Türkiye çevresinde hangi ülkeler, hangi denizler yer alıyor? Türkiye'nin Asya Avrupa Kıtaları arasındaki yeri. Karadeniz, Boğazlar, Marmara Denizi, Ege Denizi ve Akdeniz. (MEB, 1968). Ünite III. Dünyaya Toplu Bakış: 2. Yeryüzünde kara ve denizlerin dağılışı. 3. Kıtalar (Asya, Avrupa, Afrika kıtalarına toplu bakış). 6. Amerika ve Okyanusya kıtalarına toplu bakış (MEB, 1968).

1990 İlkokul programı, 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders konuları incelendiğinde ağırlıklı olarak "Ülkeler coğrafyasına" yer verildiği görülmektedir. Yön okuryazarlığı ile ilişkilendirilebilecek konular: Ünite II Dünyamız, Yurdumuz ve Komşularımız,

Birinci Bölüm; Dünyamız ve Türkiye; A: Dünyamız (Dünyamızın Şekli, Eksen, Kutup Noktaları, Ekvator, Paralel ve Meridyen Daireleri, Kuzey ve Güney Yarım Küreler), 1. Karalar ve Dağılışı, 2. Denizler ve Dağılışı, B. Türkiye'miz 1. Türkiye'miz Türkiye'nin Dünya Üzerindeki Yeri (Yurdumuz hangi yarım kürede, hangi paralel ve meridyen daireleri arasında yer almaktadır), C. Türkiye'nin Jeopolitik Önemi (MEB, 1995a).

1998 İlköğretim 5. sınıf Sosyal Bilgiler Ders Programındaki konular: “Ünite 3: Güzel Yurdumuz Türkiye; A: Yurdumuza Genel Bakış 1. Türkiye'nin Dünya Üzerindeki Yeri, B. Yurdumuzun Doğal Durumu; 1. Yeryüzü Şekilleri, 2. Akarsuları ve Gölleri (harita üzerinde gösterilecek) şeklindedir (MEB, 1998).

2005 İlköğretim V. sınıf Sosyal Bilgiler Programında etkinlikler: “Ünite 3: Bölgemizi Tanıyalım, 1. “Kabartma Harita Yapalım” ve 2.“Turist Rehberi Olalım” (MEB, 2005b).

1931 OMP, 1. (6.) sınıf Coğrafya konuları incelendiğinde Umumi coğrafyanın esasları ve kıtalar coğrafyasına ağırlık verildiği görülmektedir. Konular; Umumi coğrafya esasları:1. Arazi şekilleri üzerinde mevzii coğrafya müşahede ve tetkikleri, Arazinin kâğıt üzerinde temsili: 1. Plan ve haritalar. 2. Arazi kabartmaların temsili. 3. Kürenin ve küre kıtalarının temsili, Kıtalar coğrafyası: 1. Asya kıtası. 2. Afrika kıtası (MEB, 1931).

1938 Ortaokul Programı, 1.(6.) Sınıf Coğrafya konuları incelendiğinde ağırlıklı olarak umumi coğrafyanın esasları ve kıtalar coğrafyası verildiği görülmektedir. Konular: Umumi coğrafya esasları: “1. Arazi şekilleri üzerinde mevzii coğrafya müşahede ve tetkikleri, 2. Arazinin kâğıt üzerinde temsili: 3. Plan ve haritalar. 4. Arazi kabartmaların temsili. 5. Kürenin ve küre kıtalarının temsili”. 6. Kıtalar coğrafyası: “1. Asya ve 2. Afrika kıtalarına” (KB, 1938) olarak yer verilmiştir.

1949 Ortaokul Programı, 1. (6.) sınıf Coğrafya konuları incelendiğinde ağırlıklı olarak “Türkiye coğrafyasına” yer verildiği görülmektedir. Giriş bölümünde: Plan ve harita fikri. Öğrencilerin, İlkokulda plan ve harita hakkında edinmiş oldukları bilgilerin geliştirilmesi. Bilhassa Türkiye haritasının ve yeri geldikçe diğer haritaların tetkiki sırasında harita işaretlerinin ve renklerinin manalandırılması. Ölçek, yönler ve yön bulma (haritada ve arazide)” açıklaması yer almıştır. Yön okuryazarlığı ile ilişkilendirilebilecek konular; 1. Türkiye'nin dünya üzerindeki yeri: Eski Dünya kıtaları, Türkiye etrafındaki denizler, okyanuslar, Yeni Dünya kıtaları. Dünyanın şekli, kuzey yarıküre, güney yarıküre, 2. Türkiye'nin yeryüzü şekilleri; dağlar, ovalar, yaylalar, 3. Mahalli saat, Türkiye saati, saat dilimleri, meridyen daireleri ve boylam, dünyanın eksen, 4. Türkiye'nin iklimi a. Türkiye'de sıcaklığın dağılışı, paralel ve enlem, ekvator, dönenceler, kutup daireleri ve kutup noktaları. 5. Asya kıtasıdır (doğu, kuzey ve batı kavramlarına göre verilmiştir) (MEB, 1949).

1969 Ortaokul Programı, 1. (6.) sınıf Coğrafya konuları incelendiğinde ağırlıklı olarak “Türkiye coğrafyasına” yer verildiği görülmektedir. Konular; 1. Türkiye'nin

Dünya Üzerindeki Yeri: Eski Dünya Kıtaları, Türkiye Etrafındaki Denizler, Okyanuslar, Yeni Dünya Kıtaları. Dünyanın Şekli, Kuzey Yarıküre, Güney Yarıküre. 2. Türkiye'nin Yeryüzü Şekilleri; Dağlar, Ovalar, Yaylalar, 3. Mahalli Saat, Türkiye Saati, Saat Dilimleri, Meridyen Daireleri ve Boylam, Dünyanın Ekseni, 4. Türkiye'nin İklimi A. Türkiye'de Sıcaklığın Dağılışı, Paralel ve Enlem, Ekvator, Dönenceler, Kutup Daireleri ve Kutup Noktaları, B. Türkiye'de Rüzgârlar; Rüzgârın Yeryüzünde Dağılışı, Rüzgârın Yer Şekilleri Üzerindeki Etkisi ve 5. Asya Kıtasıdır (Güney, Doğu, Ön, Orta ve Kuzey Asya) (MEB, 1969).

1985 Ortaokul Programı, 1. (6.) sınıf Milli Coğrafya konuları incelendiğinde Dünya ve Türkiye coğrafyasına” yer verildiği görülmektedir. Konular: Birinci Bölüm Coğrafya ve Dünyamız Ünite II- Harita Bilgisi 1. Yön nedir? 2. Kroki, Plan ve Harita, 3. Ölçek ve Çeşitleri, 4. Harita İşaretleri ve Haritalardan nasıl faydalanırız? İkinci Bölüm Dünyamız ve Yeryüzündeki Türkler Ünite I- Kıtalar ve Okyanuslar, 1. Genel Bakış, 2. Okyanuslar ve 3. Kıtalar, Ünite II Asya Kıtası, Avrupa Kıtası, Üçüncü Bölüm Türkiye'miz Ünite II- Türkiye'nin Ekonomisini Etkileyen Coğrafi Faktörler 1. Coğrafi konum, 2. Yer şekilleridir (MEB, 1995b).

1998 İlköğretim 6. sınıf Sosyal Bilgiler Ders Programındaki konular: Ünite 2: Coğrafya ve Dünyamız B:Coğrafya 1. Dünyamızı Tanıyalım (ekvator, kutup noktaları, yarım küreler, paralel ve meridyen daireler), 2. Dünya Üzerindeki Herhangi Bir Yerin Coğrafi Konumunun Belirlenmesi (enlem ve boylam). a. Matematik Konum ve Sonuçları (meridyenler arasındaki saat farkı, Türkiye'den örnekler alınacaktır). B. Özel Konum ve Sonuçları (Türkiye'den örnekler alınacaktır)'dır (MEB, 1998).

2005 İlköğretim 6. sınıf Sosyal Bilgiler Programında etkinlikler: “Ünite 3: Yeryüzünde Yaşam 1. Haritalar Ne İşe Yarar?” ve 2. “Ülkemizden Yedi Renk” (MEB, 2005b).

1931 OMP, 2. (7.) sınıf Coğrafya konuları incelendiğinde kıtalar coğrafyasına ağırlık verildiği görülmektedir. Konular: Kıtalar coğrafyası: 1. Avrupa. 2. Amerika. 4. Okyanusa. 4. Kutuplar havalisi (MEB, 1931).

1938 Ortaokul Programı, 2. (7.)sınıf Coğrafya konuları incelendiğinde ağırlıklı olarak “kıtalar coğrafyasına” yer verildiği görülmektedir. Konular: Kıtalar coğrafyası: 1 Avrupa, 2. Amerikalılar, Okyanusa ve 4. Kutuplar havalisine, olarak verilmiştir (MEB,1938).

1949 Ortaokul Programı, 2. (7.) sınıf Coğrafya konuları incelendiğinde ağırlıklı olarak “kıta coğrafyasına” yer verildiği görülmektedir. Konular; 1.Afrika kıtası ve 2. Amerika kıtasıdır (Yön kavramlarına göre verilmiştir) (MEB, 1949).

1969 Ortaokul Programı, 2. (7.) sınıf Coğrafya konuları incelendiğinde ağırlıklı olarak “kıta coğrafyasına” yer verildiği görülmektedir. Konular; 1.Afrika Kıtası (Kuzey Afrika), 2. Avrupa Kıtası(Doğu, Orta, Batı ve Kuzey Avrupa), 3. Amerika

Kıtası (Kuzey, Orta ve Güney Amerika), Okyanusa Kıtası ve Kutuplar, (MEB, 1969) olarak verilmiştir.

1985 Ortaokul Programı, 2. (7.) sınıf Milli Coğrafya ders konuları incelendiğinde ağırlıklı olarak “Türkiye coğrafyasına” yer verildiği görülmektedir. Konular: Birinci Bölüm Türkiye’nin Coğrafi Bölgeleri Ünite I- Coğrafi Bölgelere Giriş 1. Türkiye’nin Dünya Üzerindeki Yeri ve Önemi, 2. Türkiye’nin Coğrafi Bölgeleri, Ünite II- Karadeniz Bölgesi, Ünite III- Marmara Bölgesi, Ünite IV Ege Bölgesi, Ünite V- Akdeniz Bölgesi, Ünite VI- Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Ünite VII- Doğu Anadolu Bölgesi, Ünite VIII- Orta Anadolu Bölgesidir” (MEB,1995b).

1998 İlköğretim 7. sınıf Sosyal Bilgiler Ders Programındaki konular: Ünite 1: Türkiye’nin Coğrafi Bölgeleri B. Türkiye’nin Coğrafi Bölgeleri ve Bölümleri (MEB, 1998).

1931 OMP, 3. (8.) sınıf Coğrafya konuları incelendiğinde ağırlıklı olarak Türkiye Coğrafyasına yer verildiği görülmektedir. Konular: 1. Türkiye, fiziki coğrafya ve 2. Bulunulan yerin beşeri ve iktisadi coğrafyasıdır” (MEB, 1931).

1938 Ortaokul Programı, 3. (8.) sınıf Coğrafya konuları incelendiğinde ağırlıklı olarak Türkiye Coğrafyasına yer verildiği görülmektedir. Konular: 1. Türkiye, fiziki coğrafya ve 2. Bulunulan yerin beşeri ve iktisadi coğrafyasıdır” (MEB, 1938).

1949 Ortaokul Programı, 3. (8.) sınıf Coğrafya konuları incelendiğinde ağırlıklı olarak “Türkiye coğrafyasına” yer verildiği görülmektedir. Konular; Türkiye’ye Genel Bir Bakış: 1. Türkiye’nin Dünya Üzerindeki Yeri, Sınırları, Yüz Ölçümü, Nüfusu, 2. Türkiye’nin Yer Şekilleri, Denizleri ve Kıyıları, 3. Türkiye’nin Coğrafi Bölgeleri, olarak verilmiştir (MEB, 1949).

1969 Ortaokul Programı, 3. (8.) sınıf Coğrafya konuları incelendiğinde ağırlıklı olarak “Türkiye coğrafyasına” yer verildiği görülmektedir. Konular şunlardır: Türkiye’ye Genel Bir Bakış: 1. Türkiye’nin Dünya Üzerindeki Yeri, Sınırları, Yüz Ölçümü, Nüfusu, 2. Türkiye’nin Yer Şekilleri, Denizleri ve Kıyıları, 3. Türkiye’nin Coğrafi Bölgeleridir, olarak verilmiştir (MEB, 1970).

Harita ve Yön Okuryazarlığının Öğretimde kullanılabilecek Araçların İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarına Yansıma Durumu

1924 İMMP'ndan 2005 İlköğretim SBÖP'na kadar değiştirilen öğretim programlarında HYO ile ilişkilendirilmiş araçlara yer verilmiştir.

1926 İMMP, Sosyal Bilgiler ders disiplini içerisinde yer alan Coğrafya tedris vasıtalarına yer vermiştir. Bu vasıtalar:

1. Duvar haritaları: Muallim coğrafya derslerini duvar haritaları üzerinde takip ederek vermelidir. İsmi geçen arazi ve şekilleri birer birer harita üzerinde göstermeli. Çocuklarda dünya üzerindeki muhtelif yerlerin semt ve ciheti ve

bunlar arasındaki biat ve müsabalar hakkında fikirler uyandırmalı, talebe haritada göreceği şekiller hakkında fikrini ifade etmeğe ve haritaya bakarak bir memleketi tarif ve tevsif etmeğe alıştırmalıdır (İMMP, 1926).

2. Mücessem Küre: Kürre-i Mücessemde muallim arzın şeklini hareketlerini tul ve arz dairelerine bir yerin üzerinde bulunduğu mevkiin arazisine ait bahislerde küre-i mücessemden istifade edecek ve talebeye küre üzerinde mümareseler yaptıracaktır (İMMP, 1926).
3. Atlaslar: Coğrafya derslerinde talebenin atlasları önlerinde açılmış olacak ve muallim dersini takrir ve duvar haritası üzerinde mevkiileri gösterirken talebe bir yandan bunları duvar haritası üzerinde ve bir yandan kendi atlasları üzerinde takip edecektir. Talebe coğrafya derslerini evlerinde veya müzakere hanelerde atlaslarına bakarak hazırlar ve muallimin verdiği vazifeleri yapmak içinde atlasından istifade eder (İMMP, 1926).
4. Muallimin çiziceği ve talebeye çizdireceği haritalar: muallimin çiziceği ve talebeye çizdireceği haritalar: Plan ve harita fikri üzerine muallim talebeye birçok mümareseler yaptırarak ve talebede bu fikir iyice birleştikten sonra müteakip derslerde icap ettikçe kendisi kara tahtaya kabataslak haritalar çizicek ve bunları talebesine de çizdirecektir. Harita resminde renkli tebeşirler kullanılmalıdır. Talebe haritaları saman kâğıdıyla kopya itmek suretiyle yapmayacaktır. Çocuk bir memleketin veya bir kıta'nın hudut hariciyesini karşısındaki haritaya baka baka çizicek ve avarız mevkiiler arasındaki nispetlere dikkat edecektir. Bu suretle çocuğun yapacağı ilk haritalar, aslına pek benzemede bir ehemmiyeti yoktur. Çocuk gittikçe aradaki nispetleri daha iyi muhafazaya mevruk olacak bu suretle cihetlere, mevkiilere, arzalara ve bunların vaziyetlerine dikkat itmek suretiyle dersini öğrenmiş olacaktır (İMMP, 1926).
5. Kabartma Haritalar: Talebeye kilden, plastilinden veya kum ve topraktan kabartma haritalarda yaptırılmalı ve bunlara mektep civarındaki araza ve şekilleri yapmak ile başlamalıdır (İMMP, 1926).
6. Coğrafya Kıraat Kitapları: Coğrafya ve kıraat derslerinden kitaplarından istifade: Muallimler sınıf kütüphanesinde bulunduracak coğrafya kıraat kitaplarından da istifade edecektir. Bahse taalluk olan parçalar ders esnasında kıraat ettirilecek ve muallim talebeye okunan parçaları anlatmağa davet edecektir. Muallim talebeye boş zamanlarında bu kıraat kitaplarını okumağa teşvik edecektir (İMMP, 1926).
7. Coğrafya Mümarese Defterleri: Talebe bu defterlerdeki haritaları tamamlayacak ve muallimin tahtaya çiziceği kabataslak haritaları, taslakları ve mukataaları bu deftere geçicek derslerin hulasasını çıkararak defterine yazacaktır. Muallimin vereceği vazifelerde bu defterde yapılacaktır. Muallim talebesinin bu defterler üzerindeki şahsi mesaisini dikkatle takip itmeli. Bu defterlerde tebdil atcevye kayıtlarına ait sahifelerde bulunacaktır. Muallim talebelerine mektepte mevcut âlet cevvenin (termometre, barometre) tetkik usulünü öğretecek ve talebe her günkü

müşahedelerini deftere geçirerek bunları grafiklerle de araziye çalıştırılacaktır. Defterler sınıf mesai sergisinde teşhire dilmek üzere hıfz edilecektir (İMMP, 1926).

8. Taslaklar ve mukataalar: Muallim sırası geldikçe siyah tahtaya taslaklar, mukataalar ve basit resimler çizerek dersini bunlarla izaha çalışacak ve talebede bunları mümarese defterlerine geçirecektir. Hadiseler arasındaki rabita ve münasebetleri gösteren bu basit şekiller, kitaplarda mevcut dahi olsa bunları tekrar tahtaya çizmek ve talebeye çizdirmek dersin daha iyi anlaşılmasına hizmet edeceği için lazımdır. Bu taslak veya mukataalar son derecede basit olmalı ve muhtelif kısımlarını ayırmak için renkli tebeşir kullanılmalı. Bu taslak ve mukataalar süratle yapılmalı ve dersin büyük bir kısmını işgal itmemelidir (İMMP, 1926).

1936 İlk Mektepler Müfredatı Programında öğretim vasıtaları 1926 İlkokul Programında var olanlarının yanı sıra;

1. Coğrafya derslerine bilhassa ilk devrede hazırlık yapılırken çocuklar kum üzerinde çalışmak mecburiyetindedirler. Bu sebeple ilk devrede her sınıfın istifade edeceği şekillerde ya havuzda veya bu işe tahsis edilen bir mahalde veya masada kafi miktarda kum bulundurulmalıdır.
2. Çocuklar buldukları kasabanın veya şehrin planı üzerinde çalışmalıdır. Bu maksatla okulda ve mümkünse her çocuğa bu planın teminine gayret olunmalıdır.
3. Resim ve eşya koleksiyonları: resimler, tablolar, kartpostallar ve eşya numuneleri gibi vasıtaların toplanmasına çalışılacaktır. Görmedikleri yerlerin şekil ve manzaralarını çocukların gözleri önünde canlandırmak için resimlerin yardımına müracaat edilecektir.
4. Coğrafya ekskürsiyonları, çocuklara, arzın tabii ve insan eli ile işlenmiş şekil ve manzaralarına ait görüşler, bilgiler ve kavrayışlar kazandırmak maksadıyla yaptırılan gezintilerdir. Seyahat esnasında alınacak istifadeli notlar, taslak ve kroki ve materyallerin işlenecek tarafları tayin edilmelidir (MEB, 1936).

1948 İlkokul Müfredat Programında Öğretim araçları:1936 İlkokul Programında öğretim araçlarının yanı sıra;

1. Coğrafya ders gezintileri, Bunlar, çocuklara, yeryüzünde tabii ve insan eli ile işlenmiş şekil ve manzaralarına ait görüşler, bilgiler ve kavrayışlar kazandırmak amacıyla yaptırılan gezintilerdir. Gezi sırasında alınacak faydalı notların, taslak, kroki ve materyallerin işlenecek tarafları belirtilmelidir (MEB, 1948).

1968 İlkokul Programı eğitim ve öğretimde yararlanılacak araç gereçler ayrı bir başlık altında verilmiştir. Bu araçların seçiminde göz önünde tutulacak esaslar, öğretmen ve öğrenciler tarafından yapılacak araçlar, ders araçlarının kullanılması, eğitim ve öğretim araçlarının sınıflandırılması ve öğrencilerin kullanacakları ders araç

ve gereçler açıklamasına yer verilmiştir. 1948 İlkokul Programında verilenlerin yanı sıra;

Sosyal Bilgiler dersi araç gereç listesi:

1. Pusula. 2. Rüzgârgülü. 3. Haritalar. 4. Yerin yapısı, kıvrımlı veya kırılmış yapısı ile ilgili yüzey şekillerini gösteren araçlar. 5. Paralel ve meridyenler (MEB, 1968).

1990 İlkokul Programında araç gereçler. 2. Kil veya çamur (MEB, 1995a).

1931 ve 1938 Orta Mektepler (Ortaokul) Programında bir dershanenin tertibat ve teçhizatında 1. “Haritalar (Duvara asılı), 2. Küreler, 3. Atlaslar, 4. Talebenin harita ve resim yapmalarına müsait büyükçe bir masa. Kil, alçı veya kum gibi maddelerle arazi şekilleri ve kabartma haritalar yapmağa elverişli diğer bir iş masası, 5. Pusula, 6. Kıta ve başlıca memleket haritaların ana hatlarını havi lastikten yapılmış harita kalıpları (Bunlar düz kâğıtlara basılmak suretiyle talebe tarafından istenilen maksada göre doldurulacak yazısız harita ana hatları elde edilmiş olur). 7. Talebenin iyi bir harita yapmağa ve harita üzerine iyi yazı yazmağa alışması lazımdır. Bu hususta iki cihete ehemmiyet verilecektir.: biri mikyasla ve hendesi usullerle bir haritayı aynen kopya etmek veya büyütülüp küçültmek, diğer haritalardan yalnız göz tahmini ile az çok yakın bir halde krokiler çıkarmak (KB, 1938; MV,1931).

1949 ve 1969 Ortaokul Programlarında öğretim araçları olarak; 1. Kabartma haritalar. 2. Plan (duvar haritaları ve atlaslar). Öğrencilere ilkokullarda kazandıkları plan ve harita fikrini kuvvetlendirip genişletmek için ortaokullarda tedbirler alınmalıdır. Coğrafya konuları incelenirken çeşitli haritalardan geniş ölçüde yararlanmayı sağlanmalıdır. Bunun için evvela öğrencilere türlü haritaları, bütün teferruatı ve her çeşidin kendi mahsus özellikleri ile tanıtmak gerekir. Öğrencilere haritanın ölçeğine, çeşidine, paralel ve meridyenlerin kaçar derece geçirildiğine, üzerlerindeki renk nüansların neler dalalet ettiğine,, yüksekliklerle derinliklerin nasıl gösterilmiş olduğuna, çeşitli renklerle işaretlerin ne işe yaradığına dikkat ettirilmeli ve bunlarla ait basit alıştırmalar yaptırılarak bu husustaki çalışmalar kuvvetlendirilmelidir. Bu suretle öğrencilere haritalarda gördüklerini kolayca tanıma, yorumlama ve bir ülkeyi haritadan kendi kendine inceleyebilme alışkanlığı kazandırılmalıdır. 3. Ders kitapları, yardımcı kitaplar. 4. Coğrafya defterleri. 5. Yazısız haritalar. (MEB, 1949). 6. Resimler, coğrafya konularını canlandıran önemli araçlardandır. Onun için bu derslerde resimlerden geniş ölçüde faydalanılacaktır. 8. Coğrafya defterleri, öğrencilerin içerisinde plan ve haritalar çizerek, yazısız haritaları işleyerek, şekil ve grafikler resmederek, konulara ait yazılı kayıtları düşerek coğrafya öğrenmelerine yardım etmesi, yani eli ve zihni bir arada faaliyette bulundurarak sağlam bir öğrenmeye yol açması bakımından değer taşırırlar. Plan ve haritalar sayesinde bilgi edinme işi, pasif bir faaliyet olmaktan çıkarak yaratıcı ve yapıcı bir faaliyet halini alır. 9. Hazır haritalardan ve tahtaya çizilen haritalardan öğrencilerin memleketlerinin genel şekilleri, engebelerini, akar ve durgun suları, şehirleri, nüfus

durumları, ekonomik durumları hakkında kuvvetli bilgi edinmelerini sağlayacak olan haritalar çizdirmek yoluna başvurulacaktır (MEB, 1949; MEB, 1970).

1985 Ortaokul programında belli başlı araçlar şunlardır: 1. Atlas ve harita. 2. Radyo, teyp ve televizyon. 3.fotoğraf. 4. Levhalar (MEB, 1995).

1998 İlköğretim Programı, bu program ilk defa araç gereçler listeleri her bir ünitenin sonunda yer verilmiştir. Ayrıca kaynaklar levha ve afişler başlığı altında araç gereçlere de yer verilmiştir. Sosyal Bilgiler dersinin araç gereç listesi: 1. Harita (Çeşitli Fiziki-Siyasi Haritaları). 2. Yerküre. Video Kasetler: 1. Dünyamızda rüzgârlar. 2. Enlem Boylam ve Zaman Birimleri (MEB, 1998).

2005 İlköğretim Programında araç listesi: 1. fotoğraflar, 2. haritalar, 3. filmler, CD-ROM'lar, 4. Tarih ve Sosyal Bilgiler benzeşim (simülasyon) programları, 5. Çoklu ortam (multimedya) ve hipermedya gibi araçlar; telekomünikasyon hizmetlerini (internet gibi). 6. Küre. 8. Harita ve atlas (MEB, 2005b).

Tartışma ve Sonuç

Cumhuriyetten günümüze ilkokul SBÖP amaçlarına bakıldığında 1936 İlkokul Coğrafya Programında, “harita” kavramı kullanılarak ilk kez HYO ile ilgili bir amaca yer verilmiştir. Bu amaç 1948 İlkokul Programında yerini korumuştur. 1968 İlkokul Sosyal Bilgiler Programında bu amaca plan ve kroki kavramları da eklenerek genişletilmiştir. Ortaokul SBÖP’ında HYO ile ilişkilendirilebilecek amaçlara 1931 OMMP Coğrafya Programında harita kavramı kullanılarak yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal Bilgiler dersinin genel ve sınıf düzeyindeki HYO ile ilgili amaçlara ilk kez 1998 İlköğretim Programında yer verilmiştir. 2005 Hayat Bilgisi ve SBÖP’nda HYO ile ilgili kazanımlara “Mekânı Algılama Becerisi” altında verildiği sonucuna varılmıştır. Cumhuriyet dönemi SBÖP’ında genel amaçlarında harita okuryazarlığı ile ilgili amaçlara yer verilirken yön okuryazarlığı ile ilgili amaçlara yer verilmediği tespit edilmiştir.

Cumhuriyetten günümüze İlkokul SBÖP açıklamalarında HYO ile ilgili bilgilere 1926 İlkokul Programında rastlamak mümkündür. Bu programın açıklamalarında HYO ilgili araçlara, konu açıklamalarına ve uygulamalarına yer verildiği görülmüştür. 1936 İlkokul Programında ilk kez doğrudan HYO’nın harita ile ilgili geniş açıklamalara yer verilmiştir. Bu açıklamaların 1948 İlkokul Programında varlığını devam ettirmiştir. 1968 ve 1990 İlkokul Programlarında HYO ilgili kavramların öğretilmesine ilişkin açıklamalara yer verildiği belirlenmiştir.

Cumhuriyetten günümüze Ortaokul SBÖP açıklamalarında HYO bilgilere 1931 Ortaokul Programında araçlara, harita ve harita becerilerine ilişkin açıklamalara yer verildiği görülmüştür. 1969 Ortaokul Programında arazide, haritada yön bulma ile harita ve yön kavramların öğretilmesiyle ilgili açıklamalar yer almıştır. 1998 İlköğretim Programında dilsiz harita, 2005 İlköğretim Programında, mekânı algılama becerisi ile harita ve atlas kullanma becerilerine ilişkin açıklamaların yer aldığı

sonucuna varılmıştır. Cumhuriyet dönemi 2005 İlköğretim Programına kadar HYO ile ilgili açıklamalar “Programda Dikkat Edilecek Hususlar” bölüm başlığı altında verilirken 2005 İlköğretim Programında “Etkinlikler” başlığı altında açıklamalara verildiği görülmüştür.

Cumhuriyetten günümüze İlkokul SBÖP konularında HYO ile konu başlıklarına; 1924 İlkokul Programında plan, harita ve yön kavramları ilişkin konu başlıklarına yer verilmiştir. Bu durum 1926 İlkokul Programında önemli bir hala gelmiştir. 1936 İlkokul Programında harita ve harita becerilerine ile yön ve yön bulma ve tarif etme becerilerinin ilişkin konu başlıkları sürekliliğini muhafaza etmiştir. 1968 İlkokul Programında ilk kez yön kavramı konu başlığı olarak verilmiştir. 1990 İlkokul Programında yön ve yön bulma ve tarif etme becerileri ile harita ve harita becerileri ile ilgili konu başlıklarının genişçe yer tutmuştur. 1998 İlköğretim Programında harita ve yön becerilerinin yanı sıra atlas kullanma becerisi ilişkin konu başlığı da yer almıştır. 2005 İlköğretim Programında kazanımlara göre yön ve harita ilgili konu başlıklarının var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Cumhuriyetten günümüze (erişilen) Ortaokul SBÖP konularında; 1931 Ortaokul Programında harita becerilerine ilişkili konu başlıklarına yer verildiği görülmüştür. 1949 Ortaokul Programında arazi ve haritada yön bulma, 1969 Ortaokul Programında ise yön bulma yöntemlerinden rüzgâra da yer verildiği belirlenmiştir. 1985 Ortaokul Programında harita ve harita becerilerine ilişkin konu başlıklarına genişçe bir yer ayrıldığı görülmüştür. 1998 ilköğretim Programında bu durum devam ettirilmiştir. 2005 İlköğretim Programında bu durum kitap yazarına bırakılmıştır.

Cumhuriyet dönemini ilk kapsamlı müfredat programı olan 1926 İMMP, Coğrafya dersinin tedris vasıtaları olarak; Duvar haritası, mücessem küre, atlas, muallimin çizeceği ve talebeye çizdireceği haritalar, kabartma haritalar, Coğrafya kıraat kitapları, taslaklara yer vermiştir. Bu programdan sonra değiştirilen programlarda bu araçlara ek olarak 1930 Köy Mektepleri Programı, kroki, 1931 Orta Mektepler Programı, pusula ve dilsiz harita, 1936 İlk Mektepler Müfredatı Programı, kum havuzu, kasaba veya şehir planı, Coğrafyaya yardımcı eserler, 1962 İlkokul Programı, saat, düzlem küre, rüzgâr fırılacağı ve oku, 1968 İlkokul Programı pusula, rüzgâr fırılacağı ve oku, 1985 Ortaokul Programı, radyo, teyp ve televizyon, fotoğraf, levhalar, 1998 İlköğretim Programı, yön şeması, yön filmi, resimler kartpostallara, bilgisayar, slâyt, CD, dilsiz harita ve 2005 İlköğretim Programı, internete gibi zamanın gelişen teknolojik araçlarına yer vermiştir.

Kaynakça

- Akar, B. (2008). *İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin harita kullanma düzeylerinin ve harita kullanımına ilişkinin öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.
- Akgün, Ü. E. (2011). *Müzelerde mekân kurgusunun algı ve yön bulmadaki etkisinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

- Arslantürk, Z. (2001). *Sosyal bilimciler için araştırma metod ve teknikleri*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Aslan, E. (2011). 1924 İlk Mekteplerin Müfredat Programı, 10(2), s.717-734). 02.02, 2017 tarihinde [Online]:<http://ilkogretim-online.org.tr> adresinden alındı.
- Buğdaycı, İ. (2012). *İlköğretimde harita kullanımı üzerine bir inceleme* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Büyükkaragöz, S.S. (1995). *Program geliştirme: Kaynak metinler*. Konya: Öz Eğitim Yayınları.
- Demiralp, N. (2006). Coğrafya eğitiminde harita ve küre kullanımı becerileri. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(3), 323-343.
- Demiralp, N. (2009). Haritalarla öğrenme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(4), 955-973.
- Demirel, Ö. (2007). *Öğretim ilke ve yöntemleri öğretme sanatı* (11. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Demirkaya, H., Çetin, T. ve Tokcan, H. (2004). İlköğretim birinci kademe öğrencilerine yön kavramı öğretiminde kullanılabilir metotlar. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(3), 39-70.
- Durmuş, E. (2013). Genel fiziki coğrafya. H. Akengin ve İ. Dölek (Ed.), *Küre ve harita bilgisi* içinde (s.65-118). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Ertuğrul, Z. (2008). *İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin harita ve küre kullanım becerilerinin tespiti* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Hasgül, E. (2011). *İç mekânda yön bulma: Büyük ölçekli binalarda inceleme* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- İMMP (1926). *İlk mekteplerin müfredat programı*. İstanbul: Milli Matbaa.
- Kaya, K. (1942). *İlkokullarda coğrafya öğretimi*. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Kızılcıoğlu, A. (2007). Harita becerilerine pedagojik bir bakış. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 341-358.
- Koç (2008). *Coğrafya öğretim programındaki kazanımların öğrencilerin harita beceri düzeyleri üzerine etkisi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Koç, H. ve Aksoy, B. (2009). Sosyal Bilgiler Öğretimi. M. Safran (Ed.), *Harita becerileri ve 11-14 yaş grubundaki öğrencilerin yapabilecekleri harita becerileri* içinde (s.361-387). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Kuzey, M. (2016). *Ortaokul öğrencilerinin harita ve yön okuryazarlığı üzerine bir inceleme* (Yayınlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Kültür Bakanlığı (1936). *İlkokul programı*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Kültür Bakanlığı (1938). *Köy mekteplerin müfredat programı*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Kültür Bakanlığı (1938). *Ortaokul programı*. İstanbul: Devlet Basımevi.

- Maarif Vekâleti (1931). *Orta mektep müfredat programı (1931-1932 ders senesi tadilatı)*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- MEB (1939). *Öğretmenli ve eğitimli köy okulları ikinci yıl kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (1948). *İlkokul programı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (1949). *Ortaokul programı*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (1962). *İlkokul programı taslağı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- MEB (1968). *İlkokul programı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (1970). *Ortaokul programı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (1990). *İlkokullar için sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB (1995a). *İlkokul Programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB (1995b). *Ortaokul programı (İlköğretim II. kademe)*. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB (1998). *İlköğretim program. tebliğler dergisi*. 61(2487). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (2005a). *İlköğretim hayat bilgisi dersi (1,2, 3. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi
- MEB (2005b). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi (4-5 Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.
- MEB (2017). Hayat Bilgisi Öğretim Programı (İlkokul 1,2 ve 3. Sınıflar). 02 02, 2017 tarihinde www.meb.gov.tr. adresinden alındı
- Öcal, A. (2009). 6. sınıf öğrencilerinin hava fotoğraflarını yorumlamaları. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 103-111.
- Sönmez, Ö.F. (2010). *İlköğretim sosyal bilgiler öğretiminde harita becerileri* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Sönmez, Ö. ve Aksoy, B. (2013). Cumhuriyetten günümüze ilköğretim programlarında harita becerileri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 171(171), 269-288.
- Tuna, F., Demirci, A. ve Gültekin, N. (2012). Temel coğrafi bilgi ve beceriler toplumda ne ölçüde kullanılıyor? Yön, konum ve harita becerilerinde mevcut durum analizi. *Milli Eğitim Dergisi*, 41(195).

Extended Abstract

The study was designed and conducted in the screening, scanning model (Arslantürk, 2001). In line with the aim of the study, literature related to the Literacy of Map and Direction (LMD) and Social Sciences Educational Programme (SSEP) documents prepared from the proclamation of the Republic to the present were investigated. Books, articles, reports and textbooks about the SSEP were examined. The data

obtained as a result of all these studies are classified according to the historical category. 1924, 1926, 1930, 1931, 1936, 1938, 1948, 1949, 1968, 1969, 1985, 1990, 1998 and 2005 Primary School Programs were evaluated in terms of sub-problems of the study.

The purpose of this study is to determine the scope of what is included in the Primary Education Social Studies Curriculum on the subject of "Map and Direction Literacy" from the day of the proclamation of the Republic. In this context, if there are changes, these changes have been analyzed. Sub-problems of working towards this goal have been determined as follows: 1. What is the level of coverage of the REIT for the purposes of SBPP from the day of the proclamation of the Republic to the present? 2. What is the coverage level of LMD in the declarations of the SBPP from the day of the proclamation of the Republic to the present? 3. What is the coverage level of LMD in the issues of the day-to-day SBPP from the day of the proclamation of the Republic to the present? 4. What is the coverage level of LMD in the tools and equipment given in the SBPP from the day of the proclamation of the Republic to the present?

1924, 1936, 1938, 1948, 1949, 1968, 1969, 1985, 1990, 1998 and 2005, which were applied in the primary schools from the declaration of the Republic to the current days of the Republic. The sample of the study is the Social Studies Teaching Programs which are included in these programs.

In terms of the aim of the study, LMD in primary school SSEP was examined by the screening model approach. It has been determined that LMD is included in the purposes, explanations, subjects, tools and texts of the SSEP. This situation has been analyzed from the LMD point of view. While categories of work are being created; curriculum development books, maps and directional literacy literature were examined. Later on, the primary school curriculum prepared from the declaration of the Republic to the present was examined. Teacher guide books and textbooks on these programs were then taken into consideration.

Since the content of the study was analyzed in terms of primary school SSEP map and directional literacy, the day-to-day Social Studies lesson was taken as the general category from the republican announcement. The aims, explanations, topics and tools that existed throughout the LMP are considered as subcategories of this category. In the subcategories, contents related to LMD in the SSEP in 1924, 1926, 1931, 1936, 1938, 1948, 1949, 1968, 1969, 1985, 1990, 1998 and 2005 were included.

In the 1936 Primary School Geography Program, for the first time, the use of the concept of "map" has been used for the purpose of LMD. This goal is maintained in the 1948 Primary School Program. In the 1968 Primary School Social Studies Program this concept was expanded by adding plan and sketch concepts. The objectives that can be associated with LMD in the secondary school SBPP have been achieved by using the map concept in the 1931 Secondary School's Curriculum

Programme (SSCP) Geography Program. The objectives related to the general and classroom level of the Social Studies course were first included in the 1998 Primary Education Program. In 2005 Life Achievement and achievements related to LMD in the SSEP came to the conclusion given under "Perception of Space". During the republican period, the general objectives of the SBPP were to include objectives related to map literacy, but it was determined that the objectives related to directional literacy were not included.

It is possible to find information about LMD in the primary school SBPP declarations within the 1926 Primary School Program. The program's explanations show that LMD has related tools, subject explanations and applications. For the first time in the 1936 Primary School Program, LMD has been given extensive explanations about the map. These statements persisted in the 1948 Primary School Program. It has been determined that in the 1968 and 1990 primary school programs there is a description of the teaching of the related concepts of LMD.

It is seen that in the 1931 Secondary School Program, explanations about tools, maps and map skills were given. In the 1969 Secondary School Program, explanations were given regarding the navigation in the field and on the map and teaching the concepts of map and direction. The mute map was included in the 1998 Primary Education Program, and in the 2005 Primary Education Program the exploration of space awareness and map and atlas skills were included. When republican period 2005 explanations about LMD within the Primary Education Program were examined, it is seen that under the title of "Activities to be Considered in the Program" was given under the title of "Activities" in the 2005 Primary Education Program.

The current primary school program in the Republic is subject to LMD in the topics of SSEP; the Primary School Program used in the year of 1924, topics related to the concepts of plan, map and direction were included. This is still an important one in the 1926 Primary School Program. In the 1936 Primary School Program, the subjects of map and map skills as well as the subjects of direction and direction finding and describing skills have been maintained. The concept of direction was given as the topic title for the first time in the 1968 Primary School Program. The 1990 primary school curriculum has broadly covered topics related to direction and direction and ability to describe and map and map skills. In the 1998 Primary Education Program, besides map and direction skills, the title of the skill of using atlas was also included. According to achievements in the 2005 Primary Education Program, directions and maps have been reached as a result of having related topics.

On the day-to-day (accessed) secondary school SSEP issues of the Republic; in the 1931 Secondary School Program, topics related to map skills have been included. Finding direction in land and map in the 1949 Middle School Program, in the 1969 Middle School Program, it was determined that winds were also included in direction finding methods. In the 1985 Secondary School Program, it has been observed that there is a wide range of topics related to map and map skills. This

situation was maintained in the 1998 primary school curriculum. In the 2005 Primary Education Program, this situation has been left to the book author.

As the first comprehensive curriculum program of the Republican period, 1926 İMMP includes the pedagogical tools of the Geography course such as maps on the wall, process maps, sketches of the atlas, drawings of the teacher (*muallim*) and drawings, relief maps, geography books, drafts. In addition to these tools, there were other modified programs used after this program. For example, 1930 Village School Programs include sketch; 1931 Middle School Program includes compass and dumb map; 1936 First 'Mektepler' Curriculum includes sand pool, town or city plan, geographical aids; 1962 Elementary School Program, 1985 Primary School Program includes radio, tape recorder, television, photo, plates; 1998 Primary School Program includes direction diagram, direction film, pictures postcard, computer, slide, CD , dumb map and the 2005 Primary Education Program includes the internet.

